

Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἐκπαίδευση σὲ χῶρες
τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως
ὑπὸ τὸ πρῶσμα τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας-Κράτους μὲ
σύστημα ἢ μερικοῦ (ἥπιου) χωρισμοῦ:
Τὸ παράδειγμα τῆς Ἰταλίας

ΞΑΝΘΗΣ ΑΛΜΠΑΝΑΚΗ*

Εἰσαγωγή

Ἡ ἀκόλουθη δραστηριότητα τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων καὶ ἡ ὀργάνωση τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης διαμορφώνονται σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς συνταγματικὲς καὶ νομοθετικὲς ρυθμίσεις κάθε κράτους καὶ τῆς ἐνσωμάτωσής στὴ δικαιοσύνη του τάξιν θεμελιωδῶν ἀρχῶν ἐλευθεριῶν¹. Ἡ ὕπαρξις ἢ μὴ νομικῆς προσωπικότητας μιᾶς θρησκευτικῆς κοινότητος δὲν εἶναι πάντοτε τὸ μόνον κριτήριον γιὰ τὴν ἐλεύθερη δράσιν της καὶ οἱ προϋποθέσεις ἀπόκτψῆς της ποικίλουν².

Τὸ καθεστῶς τῶν σχέσεων Κράτους καὶ Ἐκκλησίας³ ἐπιρραῖζει σὲ σημαντικὸ βαθμὸ τὴν ὀργάνωσιν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης (ὄχι

* Ἡ Ξανθὴ Ἀλμπανάκη εἶναι Δρ. Θεολογίας, κάτοχος M.Sc. Νομικῆς καὶ Θεολογίας.

1. ΧΛΕΠΑΣ, Ν.-Κ. & ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Π., *Ζητήματα θρησκευτικῆς ἐλευθερίας στὸ χῶρον τῆς ἐκπαίδευσης*, 1993. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, Κ., *Θρησκευτικὴ ἐκπαίδευση καὶ ἐπικρατοῦσα θρησκεία*, ΕΝΟΒΕ, (ἐπιμ.) Χ. Παπαστάθης, Ἀθήνα-Θεσσαλονίκη 2000, σ. 89-96.

2. Ἀναλυτικὴ παρουσίασις στό: ΑΛΜΠΑΝΑΚΗ, Ξ., «Τὸ θεσμικὸ πλαίσιο λειτουργίας καὶ ὀργάνωσής τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαίδευσης στὴν Ἑλλάδα καὶ σὲ κράτη τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως», διδακτορικὴ διατριβή, Θεολογικὴ Σχολὴ Α.Π.Θ., 2016, σ. 195.

3. Σὲ σχέση μὲ τὰ συστήματα σχέσεων Ἐκκλησίας - Πολιτείας στὴν Ἑλλάδα: ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, Ν., *Ἱστορία τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας-Πολιτείας στὴν Ἑλλάδα*, τ. Α', Πανεπιστημιακὲς παραδόσεις, ἐκδ. Πουρναράς, Ἀθήνα 1995· ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ, Μ., *Σχέσεις Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας*, ἐκδ. Σάκουλας, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 1993, σ. 17· ΣΓΟΥΡΙΤΣΑΣ, Χ., *Συνταγματικὸν Δίκαιον*, τ. Β', τεῦχ. Α', Ἀθήνα, 1964, 133· ΠΑΠΑΣΤΑΘΗΣ, Χ., *Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο*, τεῦχ. Α', ἐκδ. β', Ἀθήνα-Θεσσαλονίκη 2007, σ. 9.

ὅμως ἀπόλυτα) καὶ μπορεῖ νὰ πάρει συνοπτικὰ τὶς ἐξῆς μορφές: α) καθεστὼς πλήρους χωρισμοῦ, β) καθεστὼς μερικοῦ χωρισμοῦ καὶ γ) καθεστὼς συνταγματικῶς κατοχυρωμένης ἢ ἐπικρατούσας θρησκείας⁴. Ὅρισμένοι μελετητὲς κάνουν λόγο καὶ γιὰ ἓνα σύστημα ἀμοιβαίας ἀνεξαρτησίας θρησκευμάτων καὶ κράτους, μὲ ἀμοιβαῖο σεβασμὸ μεταξὺ τῶν θρησκευμάτων καὶ τοῦ κράτους⁵.

Εἶναι σημαντικό νὰ τονισθεῖ ὅτι τὸ θεσμικὸ πλαίσιο ὁργάνωσης καὶ λειτουργίας τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης στὶς εὐρωπαϊκὲς χώρες δὲν ἀκολουθεῖ ἐνιαία γραμμή, ἀλλὰ διαμορφώνεται σύμφωνα μὲ τὶς πολιτισμικές, ἱστορικὲς συνθῆκες καὶ τὴν ἰδιαίτερη τοπογραφία τῆς κάθε χώρας. Ἐντοπίζονται συνεπῶς ποικίλα μοντέλα Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης καὶ διαπιστώνεται ἓνα εὐρὸν φάσμα πολιτικῶν πρακτικῶν, πὸν κυμαίνεται ἀπὸ τὴν ἀπουσία κρατικῆς στήριξης στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἐκπαίδευση ἕως καὶ τὴ θετικὴ στάση πὸν ἐκφράζεται ἀκόμη καὶ μὲ κρατικὴ χρηματοδότηση τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἰδρυμάτων, ὅταν θεωρεῖται ὅτι μέσα ἀπὸ τὴ δραστηριότητα αὐτῶν τῶν κοινοτήτων προάγεται τὸ κοινὸ καλὸ⁶.

Μὲ τὴν εἰσαγωγή τῆς διαδικασίας τῆς Μπολόνια στὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη, ἀναφέρονται ζητήματα διάρκειας καὶ ποιότητας τῆς γενικῆς ἐκπαίδευσης πὸν ἀφοροῦν καὶ τὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἐκπαίδευση⁷. Ἡ διαδικασία τῆς Μπολόνια ξεκίνησε τὸ 1999 καὶ συμμετέχουν πρὸς τὸ παρὸν σαράντα ἑπτὰ (47) κράτη, μὲ τὴν ὑποστήριξη διεθνῶν ὀργανισμῶν⁸. Ἀκολούθησε συνάντηση στὴν Πράγα τὸ 2001, ἐνῶ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 2003 πραγματοποιήθη-

4. BRUGGER, W. "On the Relationship between Structural Norms and Constitutional Rights in Church-State-Relations", in: *Religion in the Public Sphere: A Comparative Analysis of German, Israeli, American and International Law*, W. Brugger/M. Karayanni (ἐπιμ.), Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht 190, σ. 21 καὶ 31.

5. TORFS, P., "State and Church in Belgium", *State and Church in the European Union*, in Gerhard Robbers, (ed.), (2nd edition), Nomos, Trier 2005, p. 12.

6. ΣΩΤΗΡΕΛΗΣ, Γ., *Θρησκεία καὶ ἐκπαίδευση κατὰ τὸ Σύνταγμα καὶ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Σύμβαση*, ἐκδ. Σάκκουλας, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 1993· ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, Κ., *Τὸ φορολογικὸ καθεστὼς τῶν Θρησκευμάτων*, ἐκδ. Σάκκουλας, Ἀθήνα-Θεσσαλονίκη 2005, σ. 49.

7. ΑΛΜΠΑΝΑΚΗ, Ξ., «Τὸ θεσμικὸ πλαίσιο λειτουργίας καὶ ὁργάνωσης τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαίδευσης στὴν Ἑλλάδα καὶ σὲ κράτη τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως», ὅ.π., σ. 29.

8. TERRY, L., "Bologna Process and Its Impact in Europe: It's so Much More than Degree Changes", *41 Vand. J. Transnat'l L.* 107 (2008), p. 155-172 & TERRY, L., "International Initiatives that Facilitate Global Mobility in Higher Education", *Mich. St. L. Rev.* 305 (2011), 318-329.

κε ἡ Σύνοδος τοῦ Βερολίνου, στήν ὁποία καί ὠρίσθηκαν οἱ ἐπιμέρους προτεραιότητες τῆς διαδικασίας τῆς Μπολόνια. Μέσα ἀπό τὰ ἐπίσημα κείμενα τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως⁹, ὅπως εἶναι ἡ Συνθήκη τοῦ ἸΑμστερνταμ τοῦ 1997, διασαφηνίζεται ὅτι ἐντὸς τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως κάθε κράτος μέλος σέβεται τὴν ξεχωριστὴ ἔθνικὴ καὶ πολιτιστικὴ ταυτότητα τῶν κρατῶν καὶ ζητήματα τέτοια, ὅπως αὐτὰ ποὺ σχετίζονται μὲ θέματα θρησκευτικῶν κοινοτήτων καὶ Ἐκκλησιῶν, δὲν ἐμπίπτουν στὴν ἀρμοδιότητά της¹⁰.

Ἡ Ἁγία Ἐδρα προσχώρησε στὴ Διαδικασία τῆς Μπολόνια στὴ Σύνοδο Κορυφῆς τοῦ Βερολίνου τὸ 2003. Ὡς ἓνας κύριος λόγος εἰσόδου τῆς Ἁγίας Ἐδρας προβάλλεται ἡ ἰδέα τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ποὺ ἔχει ἀνατεθεῖ στὰ ἀκαδημαϊκὰ ἰδρύματά της, σύμφωνα καὶ μὲ τὶς διατάξεις τοῦ Ἀποστολικοῦ Συντάγματος τῆς «Sapientia Christiana»¹¹. Ἡ Β' Βατικανὴ Σύνοδος ἄλλωστε πρὸςβέβη τὴν προώθηση τῆς ὀλοκληρωμένης ἀνάπτυξης τοῦ ἀνθρώπου καὶ χωρὶς νὰ ἔρχεται σὲ ἀντίφαση μὲ τὸν προορισμὸ της, ἐπιζητεῖ τὴν κοινωνικὴ δραστηριότητα ἐντασσόμενη στὸ νομικὸ πλαίσιο ποὺ τῆς ὀρίζεται, ὅπως πολὺ εὐστοχα τοποθετεῖται ὁ Ν. Μαγγιῶρος¹².

Στις 19 Σεπτεμβρίου τοῦ 2007, ἡ Ἁγία Ἐδρα μὲ τὸν Πάπα Βενέδικτο XVI προχώρησε στὴν ἴδρυση ὀργανισμοῦ («Ανεργο») γιὰ τὴν ἀξιολόγηση

9. Πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι δὲν ὑπάρχει κάποιο δεσμευτικὸ νομοθετικὸ πλαίσιο γιὰ τὴν κατοχύρωση γενικότερα τῆς θρησκευτικῆς ἐκπαίδευσης στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἑνώση (Ε.Ε).

10. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ, Ν., «Θρησκευτικὴ Ἐλευθερία καὶ Εὐρωπαϊκὴ Σύμβαση Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου», (πρόλογος), στὸ Γ. ΚΤΙΣΤΑΚΙΣ, *Θρησκευτικὴ Ἐλευθερία καὶ Εὐρωπαϊκὴ Σύμβαση Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου*, Ἰδρυμα Μαζαγκοπούλου γιὰ τὰ Δικαιώματα τοῦ Ἀνθρώπου, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 2004, σ. 9. Κείμενο δεσμευτικὸ ὡς πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση εἶναι ἡ Εὐρωπαϊκὴ Σύμβαση τῶν Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου (Ε.Σ.Δ.Α), ἡ ὁποία προέρχεται ἀπὸ τὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ ἄρθρα 9 τῆς Ε.Σ.Δ.Α καὶ τοῦ ἄρθρου 2 τοῦ Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου αὐτῆς κατοχυρώνεται τὸ δικαίωμα τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας καὶ στὴ συνέχεια μέσα ἀπὸ κείμενα στὸ πλαίσιο τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων.

11. APOSTOLIC CONSTITUTION, *SAPIENTIA CHRISTIANA*, Of the Supreme Pontiff Pope John Paul II On Ecclesiastical Universities and faculties, John Paul, Bishop, Servant of the Servants of God for Perpetual Remembrance.

12. ΜΑΓΓΙΩΡΟΣ, Ν., «Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, Πολιτεία, Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ Θρησκείματα στὴν Ἑλλάδα», (ἐπιμ.) Χαρ. Παπαστάθης, Ἀρχιμ. Γ. Παπαθωμᾶ, *Πολιτεία, Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ Θρησκείματα στὴν Ἑλλάδα*, Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη 16, 2006, σσ. 149-151.

καὶ τὴν προώθηση τῆς ποιότητας στὴν Ἐκκλησιαστικὴ ἐκπαίδευση στὰ Πανεπιστήμια καὶ τὶς Σχολές. Ἡ δραστηριότητα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἰδρυμάτων ρυθμίζεται ἀπὸ τὸ Ἀποστολικὸ Σύνταγμα «*Sapientia Christiana*» καὶ σὲ συμμόρφωση πλέον μὲ τὰ εὐρωπαϊκὰ πρότυπα καὶ τὶς κατευθυντήριες γραμμές, καθὼς καὶ μὲ ἄλλες διεθνεῖς συμφωνίες σχετικὰ μὲ τοὺς κανόνες καὶ τὶς διαδικασίες ἀξιολόγησης τῆς ποιότητας στὴν τριτοβάθμια ἐκπαίδευση.

Ἡ ἀνάδειξη τοῦ «προφίλ» τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης σὲ κράτη τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης μπορεῖ νὰ ἀντιπαρατεθεῖ, νὰ ἀξιολογηθεῖ καὶ νὰ ἐρμηνευθεῖ σὲ σχέση μὲ τὴν ἑλληνικὴ πραγματικότητα, ὥστε νὰ ὑπάρξει σφαιρικὴ καὶ πολυπρισματικὴ πραγματεύση.

Δομὲς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης σὲ κράτη τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης

Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἐκπαίδευση στὴν Εὐρώπη παρέχεται κυρίως μέσα ἀπὸ τὶς Ἐκκλησιαστικὲς σχολές, τὶς Ἱερατικὲς σχολές, τὰ Κολλέγια καὶ τὰ Ἴνστιτοῦτα. Οἱ παραπάνω δομὲς εἶναι διαδεδομένες μορφές Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης στὶς χῶρες τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης, λόγω τοῦ ἀπλοῦ νομικοῦ καθεστώτος ἴδρυσης καὶ τοῦ μικρότερου κόστους συντήρησής τους¹³.

Μεγάλο ποσοστὸ τῶν κληρικῶν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἐκπαιδεύονται στὶς Ἐκκλησιαστικὲς σχολές, ἡ λειτουργία τῶν ὁποίων ἔχει ἐγκριθεῖ ἀπὸ τὴν Ἁγία Ἐδρα. Κάποιες φορές οἱ σχολές αὐτὲς λειτουργοῦν ἀκόμη καὶ μέσα σὲ πανεπιστήμια. Πρέπει νὰ τηροῦνται ὅμως οἱ προδιαγραφές τοῦ παρόντος Ἀποστολικοῦ Συντάγματος «*Sapientia Christiana*» τοῦ Πάπα Ἰωάννη Παύλου Β' (15 Ἀπριλίου 1979), τὸ ὁποῖο ρυθμίζει τὴν ὀργάνωση τῶν σχολῶν καὶ ταυτόχρονα νὰ λαμβάνονται ὑπόψη οἱ συμφωνίες ποὺ ἔχουν ὑπογραφεῖ ἀπὸ τὴν Ἁγία Ἐδρα μὲ διάφορα κράτη ἢ μὲ τὰ ἴδια τὰ πανεπιστήμια.

Ἡ Ἱερατικὴ Σχολή (σεμινάριο) εἶναι ἓνα ἐκκλησιαστικὸ ἴδρυμα, μὲ σκοπὸ νὰ ἐκπαιδεύσει τοὺς κληρικοὺς τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας.

13. ΑΛΜΠΑΝΑΚΗ, Ξ., ὁ.π. σ. 195-196.

Οί σπουδαστές του ονομάζονται Ίεροσπουδαστές και λαμβάνουν θεολογική και ποιμαντική μόρφωση και πρακτική κατάρτιση.

Τὰ Καθολικά Πανεπιστήμια κάποιες φορές παρέχουν εξειδικευμένα προγράμματα κατάρτισης και για τους υποψήφιους κληρικούς. Ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις συνέβαλε καθοριστικὰ στὴν ἴδρυση πανεπιστημίων και πολλοὶ Ποντίφηκες ἦταν στὸ παρελθὸν ἰδρυτὲς τους. Ἦταν μάλιστα τόσο μεγάλο τὸ ἐνδιαφέρον και ἡ συμβολὴ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, σὲ σημεῖο πὸν νὰ χαρακτηρίζεται τὸ «Καθολικὸ Πανεπιστήμιο», σύμφωνα μὲ τὰ λόγια τοῦ Πάπα Ἰωάννη Παύλου Β΄ στὸ Ἀποστολικὸ Σύνταγμα, ὡς «γεννημένο ἀπὸ τὴν καρδιά τῆς Ἐκκλησίας» (“Born from the heart of the Church”)¹⁴.

Στὴν Ἰταλία υφίσταται παράλληλα και ὁ θεσμὸς τῶν Ποντιφικῶν Πανεπιστημίων. Τὰ Ποντιφικὰ Πανεπιστήμια ἔχουν ἰδρυθεῖ ἀπευθείας ἀπὸ τὴν Ἁγία Ἐδρα μὲ εἰδικὲς συμφωνίες¹⁵. Γιὰ τὰ ἰδρύματα αὐτὰ συντάχθηκαν ξεχωριστοὶ Κανόνες¹⁶ μέσα στὸ κείμενο τῆς «Sapientia Christiana», ἐξαιτίας τῆς ἰδιαίτερης φύσης τους και τῆς σπουδαιότητάς τους γιὰ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Τὰ ἰδρύματα αὐτὰ λειτουργοῦν μὲ σκοπὸ τὴ διάδοση τοῦ Εὐαγγελίου, τὴν καλλιέργεια τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης και τὴν ὑψηλὴ ἐξειδίκευση τῶν σπουδαστῶν σύμφωνα μὲ τὸ Ρωμαιοκαθολικὸ δόγμα, ὅπως διακηρύσσεται στὸ Ἀποστολικὸ Σύνταγμα τῆς «Sapientia Christiana»¹⁷. Τὰ Ποντιφικὰ Πανεπιστήμια ἔχουν τὴ δικαιοδοσία νὰ ἀπονέμουν πτυχία ἀπευθείας ἀπὸ τὴν Ἁγία Ἐδρα¹⁸. Κάθε σχολὴ καταρτίζει τὸ πρόγραμμά της, τὶς διαλέξεις και τὰ σεμινάρια, καθὼς και τὸν τρόπο διε-

14. Ἕνα θεμελιῶδες κείμενο γιὰ τὸν θεσμὸ τῶν Καθολικῶν Πανεπιστημίων και τῶν Ἐκκλησιαστικῶν σχολῶν εἶναι τὸ «Ex Corde Ecclesiae». «EX CORDE ECCLESIAE» (15 Αὐγούστου 1990), Giovanni Paolo Vescovo Servo Dei Servi Di Dio A Perpetua Memoria Costituzione Apostolica Sulle Università Cattoliche.

15. Ἀναλυτικὴ ἀναφορὰ γιὰ τὶς συμφωνίες πὸν ἔχουν συναφθεῖ ὑπάρχουν στὸ: ΑΛΜΠΑΝΑΚΗ, Ξ., ὁ.π.

16. CIC 815-820 & 646-648 CCEO.

17. APOSTOLIC CONSTITUTION, *SAPIENTIA CHRISTIANA*, Of the Supreme Pontiff Pope John Paul II On Ecclesiastical Universities and faculties, John Paul, Bishop, Servant of the Servants of God for Perpetual Remembrance.

18. APOSTOLIC CONSTITUTION *SAPIENTIA CRISTIANA*, Of The Supreme Pontiff Pope John Paul II On Ecclesiastical Universities And Faculties, General Normas, Section I, Nature and Purpose of Ecclesiastical Universities and Faculties, Article 2.

νέργειας τῶν ἐξετάσεων. Ὅριζει ἐπίσης τὰ ἀναλυτικά προγράμματα σπουδῶν της καὶ τὰ πτυχία πὸ ἀπονέμει¹⁹.

Τέλος, ὅλοι οἱ διδάσκοντες, πρὶν τοὺς δοθεῖ μία μόνιμη θέση ἢ ἡ δυνατότητα νὰ ἐξελιχθοῦν σὲ ἄλλη βαθμίδα (τοῦ καθηγητῆ), ἢ καὶ στὶς δύο περιπτώσεις, ὅπως προβλέπει τὸ καταστατικό, πρέπει νὰ λάβουν μία δήλωση, τὴν ἐπίσημη ἔγκριση «nihil obstat» ἀπὸ τὴν Ἁγία Ἐδρα: “*All teachers, before they are given a permanent post or before they are promoted to the highest category of teacher, or else in both cases, as the Statutes are to state, must receive a declaration of nihil obstat from the Holy See*”²⁰.

Ἡ Ἰταλία ὑπῆρξε ἡ κατεξοχὴν κοιτίδα τοῦ Ρωμαιοκαθολικοῦ στοιχείου, ὅπου ἀναπτύχθηκε ὁ θεσμὸς τῶν Καθολικῶν καὶ Ποντιφικῶν Πανεπιστημίων παράλληλα μὲ τὶς Ἐκκλησιαστικὲς Σχολές. Βέβαια, σὲ κράτη ὅπου ὑπάρχει ἔντονο τὸ Ρωμαιοκαθολικὸ στοιχεῖο, ὅπως στὴν Ἰσπανία ἢ τὴ Γερμανία, ἔχουν ὑπογραφεῖ καὶ «Κονκορδάτα» μεταξὺ τῆς Ἁγίας Ἐδρας καὶ τῶν κρατῶν²¹.

Σὲ ὅποιες χῶρες ὑφίστανται συμφωνίες «Κονκορδάτων», αὐτὲς καθορίζουν καὶ ἕως ἑνὸς βαθμοῦ τὸ μοντέλο τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης, χωρὶς νὰ τὴ ρυθμίζουν βέβαια ἀπόλυτα, λαμβάνοντας ὑπ’ ὄψιν πάντοτε καὶ τὸ συνταγματικὸ πλαίσιο τῆς χώρας καὶ τὸ διεθνὲς δίκαιο. Ἀκόμη καὶ σὲ χῶρες ὅπου ὑφίστανται Κονκορδάτα, μπορεῖ νὰ ὑπάρξουν διαφοροποιήσεις ὅσον ἀφορᾷ τὶς γενικὲς ἀρχές καὶ νὰ διαμορφώνεται ἕνας διαφοροποιητικὸς τύπος Ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαίδευσης²². Ταυτό-

19. Τὰ πτυχία πὸ ἀπονέμου φέρουν τοὺς τίτλους: «Baccalaureate», «Licentiate» καὶ «Doctorate» (ὁ ἀνώτερος τίτλος σπουδῶν, ἀλλὰ προϋποθέτει ὅπωςδήποτε τὴ λήψη τοῦ δευτέρου τίτλου, τοῦ «Licentiate»). *SAPIENTIA CHRISTIANA*, Article 47. 1. Article 47. 1. “*The academic degrees conferred by an Ecclesiastical Faculty are: Baccalaureate, Licentiate, and Doctorate. n.2. Special qualifications can be added to the names of these degrees according to the diversity of Faculties and the order of studies in the individual Faculties*”.

20. *SAPIENTIA CHRISTIANA* Article 27. n.2.

21. Ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία συχνὰ συνάπτει μὲ τὰ κράτη συμφωνίες ὑπὸ τὴ μορφή «Κονκορδάτων», πὸ ἀποτελοῦν διεθνεῖς συνθήκες κυρίως γιὰ θρησκευτικὰ θέματα μεταξὺ τῆς Ἁγίας Ἐδρας καὶ ἐνὸς κράτους. Περιεκτικὸ ὄρισμὸ τῆς ἔννοιας τοῦ Κονκορδάτου δίνει ὁ Ο. ADRYSEK. ADRYSEK, T. O.: *The position of non-believers in national and international law with special reference to the European Convention on Human Rights*, Rijswijk 1989, σ. 119· ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, Κ., *Τὸ φορολογικὸ καθεστῶς τῶν Θρησκευμάτων*, ὅ.π., σ. 308.

22. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὶς συμφωνίες τῶν Κονκορδάτων στό: R. PUZA - DOE, N. (ed.), *Re-*

χρονα έχουν υπογραφεί από την Ἁγία Ἐδρα διμερεῖς συμφωνίες με πολλά κράτη, ἀλλὰ καὶ πολυμερεῖς συμφωνίες γιὰ τὴν ἀκαδημαϊκὴ ἀναγνώριση τῶν ἐκπαιδευτικῶν τῆς ἰδρυμάτων. Τέτοια συμφωνία εἶναι ἡ Σύμβαση τῆς Λισσαβόνας, ἡ ὁποία ὑπογράφηκε τὸ 1997 ἀπὸ τὴν Ἁγία Ἐδρα καὶ ἐπικυρώθηκε τὸ 2001, ὥστε οἱ ἀκαδημαϊκοὶ τίτλοι τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν ἰδρυμάτων νὰ ἀναγνωρίζονται ἀπὸ ὅλες τὶς χῶρες.

Ἐνάλογες συμφωνίες ἔχουν ὑπογράψει καὶ οἱ Προτεσταντικὲς Ἐκκλησίες μετὰ τὰ κράτη, οἱ ὁποῖες διασφαλίζουν προνόμια γιὰ τοὺς Προτεστάντες, τὴ θρησκευτικὴ ἐλευθερία τῶν πιστῶν τους καὶ τὴ συνεργασία μετὰ τὸ Κράτος γιὰ θέματα κοινοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ τὴν ἐκπαίδευση²³. Ἡ Προτεσταντικὴ Ἐκκλησία ὁμως δὲν ἔχει ἓνα ὁργανωμένο ἐνιαῖο δίκτυο Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης σὲ σύγκριση μετὰ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν εἶναι δύσκολη ἡ πλήρης καταγραφή τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἰδρυμάτων τῆς. Συνήθως, ὑπάρχει μία Σύνοδος ἢ κάποιον ἄλλο συλλογικὸ ὄργανο καὶ ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ ἐπισκόπους, πάστορες καὶ λαϊκοὺς. Κάποιες ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἐκκλησίες ἔχουν μόνον κώδικες καὶ κανόνες, ἐνῶ κάποιες ἄλλες συντάγματα, κανόνες καὶ ἄλλα ρυθμιστικὰ ὄργανα γιὰ τὴ διοίκησή τους καὶ τὰ θέματα ποὺ ἀφοροῦν τὴν ὁργάνωσή τους²⁴.

Τὸ παράδειγμα τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας στὴν Ἰταλία

Στὸ καθεστῶς μερικῶν χωρισμοῦ ἢ ἀλλιῶς ἥπιου χωρισμοῦ, τὸ Κράτος συνεργάζεται ἰσότιμα μετὰ ὅλα τὰ θρησκευόμενα²⁵. Οἱ Ἐκκλησίες αὐτοδιοι-

ligion and law in dialogue: covenantal and non covenantal cooperation between state and religion in Europe - Religion et droit en dialogue: collaboration conventionnelle entre l' État et religion en Europe, European Consortium for Church and State Research, Proceedings of the Conference, Tübingen (18-21 November 2004)-Actes du colloque, Tübingen (18-21 novembre 2004), Peeters, Leuven-Paris-Dudley, MA 2006.

23. Βλ. ἀναλυτικὰ γιὰ τὸ καθεστῶς τῶν συμφωνιῶν στὸ ἔργο: PUZA, R.,-DOE, N. (eds), *Religion and Law in Dialogue: Covenantal and Non-Covenantal Cooperation between State and Religion in Europe*, *ibid*.

24. Γιὰ τὸ σύστημα ὁργάνωσης, τὰ κείμενα καὶ τὰ ὄργανα τῶν Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν ἀναλυτικὰ στὸ ἄρθρο: DOE, N., "Protestantism in Europe: juridical perspectives", *Derecho y Religión* 3 (2008), σελ. 91-107.

25. ΦΟΥΝΤΕΛΑΚΗ, Π., «Σχέσεις Κράτους καὶ Ἐκκλησίας στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο», *Τὸ*

κοῦνται καὶ αὐτοοργανώνονται, ἐνῶ κατοχυρώνεται ἀμοιβαία ἀνεξαρτησία, αὐτονομία καὶ ἴση μεταχείριση μεταξὺ ὄλων τῶν θρησκευμάτων²⁶. Ὡστόσο μπορεῖ νὰ ὑπάρξει μία σειρά εἰδικῶν ρυθμίσεων καὶ κατοχύρωση ἐκκλησιαστικῶν προνομίων, ὅπως συμβαίνει σὲ διάφορα κράτη μὲ αὐτὸ τὸ καθεστῶς σχέσεων.

Ἡ Ἰταλία ἔχει ἔντονους δεσμούς μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία²⁷ καὶ τυπικὰ ἀνήκει σὲ ἕνα καθεστῶς «σχετικοῦ ἢ ἡπίου χωρισμοῦ»²⁸. Ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς Ἁγίας Ἐδρας στὴν Ἰταλία συντελεῖ στὴν ἔντονη ἐπιρροὴ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας στὴ δημόσια σφαῖρα. Ἱστορικὰ ὑπάρχει μία προτίμηση στὴ Ρωμαιοκαθολικὴ παράδοση, ὡς ἐπικρατοῦσα θρησκεία, παρόλο πὺ ἀπὸ τὸ 1984 ἔπαυσε νὰ εἶναι «κρατικὴ θρησκεία»²⁹.

Τὸ Σύνταγμα τῆς Ἰταλίας (1948/2003, ἄρθρο 7) κατοχυρώνει ἀμοιβαία ἀνεξαρτησία μεταξὺ Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ Κράτους, σύμφωνα μὲ τὴ δική τους ἔννομη τάξη. Κατοχυρώνει ἐπίσης ἴση μεταχείριση μεταξὺ ὄλων τῶν θρησκευμάτων καὶ δικαίωμα ὁργάνωσης καὶ αὐτονομίας (ἄρθρο 8, παρ. 1). Σύμφωνα ἐπίσης μὲ τὸ ἄρθρο 20 τοῦ Συντάγματος, ὁ ἐκκλησιαστικὸς χαρακτήρας μιᾶς ἔνωσης ἢ ἐνὸς θεσμοῦ δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει αἰτία εἰδικῶν νομοθετικῶν περιορισμῶν ἢ εἰδικῶν δημοσιονομικῶν βαρῶν γιὰ τὴν ἴδρυσή του, τὴ νομικὴ ἰκανότητά του καὶ ὅποιαδήποτε μορφή δραστηριότητάς του. Τέλος, παρέχει τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας τῆς διδασκαλίας (ἄρθρο 33, παρ. 1) καὶ δικαίωμα ἴδρυσης σχολείων καὶ ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων σὲ ὁργανισμούς καὶ ἰδιῶτες (ἄρθρο 33, παρ. 3),

Σύνταγμα, τεῦχ. Ἀπριλίου-Μαΐου 2000, σ. 652. Σ' αὐτὴν τὴ βάση πρέπει νὰ ἐξετασθεῖ καὶ ἡ Διακήρυξη «*Dignitatis humanae*», ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ ν' ἀναγνωριστεῖ ἢ νὰ γίνῃ σεβαστὸ τὸ δικαίωμα τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας ὄλων τῶν πολιτῶν καὶ κοινοτήτων «ἔχοντας μελετηθεῖ οἱ ἰδιαίτερες συνθήκες τῶν ἀνθρώπων στὸ νομικὸ σύστημα μιᾶς κοινωνίας, ἀποδίδεται σὲ μία θρησκευτικὴ κοινότητα μιᾶς εἰδικῆς νομικῆς ἀναγνώρισης».

26. JULG, J., *L'Église et les États, Histoire des concordats*, Préface de Jean Chélini, Nouvelle Cité, Paris 1990.

27. Μία συνοπτικὴ παρουσίαση τῶν σχέσεων Κράτους καὶ Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας βλ.: FERRARI, S., "State and Church in Italy", *State and Church in the European Union*, in Gerhard Robbers, (ed.), (2nd edition), Nomos, Trier 2005, pp. 209-230.

28. ΦΟΥΝΤΕΔΑΚΗ, Π., «Σχέσεις Κράτους καὶ Ἐκκλησίας στὸν Εὐρωπαϊκὸ κῶρο», *Τὸ Σύνταγμα*, τεῦχ. Ἀπριλίου-Μαΐου 2000.

29. FERRARI, A., «La religion dans l'éducation publique-Le cas Italien», p. 257 in ROBBERS, G. (ed.), *State and Church in the European Union (2nd edition)*, Nomos, Trier 2005.

ἀλλὰ καὶ τὴ δυνατότητα ἴδρυσης ἰδιωτικῶν πανεπιστημίων, τῶν ὁποίων ἡ ἀναγνώριση γίνεται μὲ διάταγμα³⁰.

Οἱ σχέσεις τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας διαμορφώνονται σὲ μεγάλο βαθμὸ μέσα ἀπὸ τὴ σύναψη τῶν Κογκορδάτων, τὰ ὁποῖα δὲν λειτουργοῦν μόνο ὑπὲρ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων θρησκευτικῶν κοινοτήτων. Σήμερα μάλιστα τὰ Κογκορδάτα λειτουργοῦν περισσότερο πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς συνεργασίας μεταξὺ Κράτους καὶ Ἐκκλησίας³¹. Μὲ τὴ Β' Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ, ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία διακήρυξε οὐσιαστικὰ τὴν ἀνεξαρτησία καὶ τὴν αὐτονομία τῆς ἀπὸ τὸ Κράτος, χωρὶς ὅμως αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι δὲν ἀναγνωρίζει ἓνα νομικὸ πλαίσιο λειτουργίας, τὸ ὁποῖο εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ νὰ λειτουργήσει μέσα στὸ κράτος (νὰ ἔχει οἴκους λατρείας, νὰ συνεταιρίζεται καὶ νὰ κηρύττει)³².

Τὸ 1984, συνήφθη ἡ Συμφωνία τῆς «Villa Madama» (Accordo de Villa Madama)³³, μὲ τὴν ὁποία ἦρθη ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς «κρατικῆς Ἐκκλησίας» καὶ ἡ ὁποία ἀντικατέστησε τὸ Κογκορδάτο τοῦ Λατερανοῦ τοῦ 1929³⁴. Παρὰ τὸν χωρισμὸ βέβαια ἰταλικοῦ Κράτους καὶ Ἁγίας Ἐδρας, μὲ τὸ Κογκορδάτο πὸ ὑπεγράφη τὸ 1984 καὶ πὸ ἐπικυρώθηκε τὸ ἐπόμενο ἔτος, στὸ Ἰταλικὸ Σύνταγμα ἀναγνωρίζεται ἡ ὑπεροχὴ καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας (Art. 7, sect. I Const. “*which recognises the sovereignty and independence of the Catholic Church*”³⁵). Τὸ Κογκορδάτο ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τοῦ νέου μοντέλου συνθηκῶν, ἀπὸ

30. Τὸ κείμενο στὰ ἑλληνικὰ στὴν ἀπόδοση τῶν ΜΑΥΡΙΑ, Κ. - ΠΑΝΤΕΛΗ, ΑΝ., *Συνταγματικά Κείμενα, ἑλληνικὰ καὶ ξένα*, ἔκδ. 3^η, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 1996, σ. 683.

31. DE SALAZAR ABRISQUIETA, J., “*El Concilio Vaticano II y los Concordatos*”, *La institución concordataria en la actualidad*, Salamanca 1971, σ. 101-102.

32. Ἀναλυτικὰ βλ. τὴν ἐμπεριστατωμένη μελέτη γιὰ τὴ στάση τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας στὸ: ΜΑΓΓΙΩΡΟΣ, Ν., «Ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία καὶ τὸ Κράτος στὴν Ἑλλάδα. Μία νομοκανονικὴ προσέγγιση», *Πολιτεία, Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ Θρησκευματα στὴν Ἑλλάδα*, Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη 16, 2006, σσ. 149-155.

33. Modifications to the Lateran Concordat (1984). Agreement between the Holy See and the Italian Republic Modifications to the Lateran Concordat. Signed by the Italian Republic and the Holy See on 18 February 1984. Ratified by the Italian Parliament on 25 March 1985.

34. LATERAN CONCORDAT (1929). Concordat between The Holy See and The Kingdom of Italy [signed 11 February 1929, ratified 7 June].

35. FERRARI, S., “State and Church in Italy”, *ibid.*, cit., p. 177, 212-213.

τὸ ὁποῖο διαπνέονται σὲ μεγάλο βαθμὸ καὶ οἱ κατοπινὲς συνθῆκες, καὶ τὰ συμβαλλόμενα μέρη ἐπιβεβαιώνουν ὅτι τὸ Κράτος καὶ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία εἶναι ἀνεξάρτητα καὶ κυρίαρχα, δεσμευόμενα νὰ σεβασθοῦν πλήρως αὐτὴν τὴν ἀρχὴ στὶς μεταξύ τους σχέσεις (ἄρθρο 1)³⁶.

Ἀκολούθησε μία σειρά εἰδικῶν ρυθμίσεων πού κατοχύρωναν προνόμια τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας³⁷. Μὲ τὴν ἀναθεώρηση τοῦ Κοινοτομίου τοῦ 1984, τὸ ἄρθρο 10 κάνει ἀναφορὰ στὴν ἐκπαίδευση τῶν κληρικῶν καὶ τὴ θεολογικὴ ἐκπαίδευση. Σύμφωνα μὲ αὐτό, ὅλα τὰ πανεπιστήμια, οἱ Ἐκκλησιαστικὲς καὶ οἱ Ἱερατικὲς σχολές, τὰ κολλέγια καὶ ἄλλα ἰνστιτούτα πού ἀφοροῦν τὴν ἐκκλησιαστικὴ καὶ θεολογικὴ ἐκπαίδευση ἰδρύνονται σύμφωνα μὲ τὶς διατάξεις τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου ἀποκλειστικὰ μὲ εὐθύνη τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας, ἐγκρίνονται ἀπὸ τὴν Ἁγία Ἐδρα καὶ ἀναγνωρίζονται ἀπὸ τὸ Κράτος³⁸. Τὰ ἰδιωτικὰ θρησκευτικὰ σχολεῖα καὶ ἐκκλησιαστικὰ ἰδρύματα τέλος ἄρχισαν σχετικὰ πρόσφατα νὰ ἐπιχορηγοῦνται ἀπὸ τὸ κράτος³⁹.

Ἀπὸ τὸ 1985, βάσει τοῦ Κοινοτομίου τοῦ 1984, τέθηκε σὲ ἰσχὺ μὲ τὸν νόμο 222 τῆς 20ῆς Μαΐου 1985 ἡ δυνατότητα μισθοδοσίας τῶν κληρικῶν καὶ καταργήθηκαν τὰ «*Beneficia*». Τὰ «*Beneficia*» ἦταν τὸ περιουσιακὸ σύνολο τὸ ὁποῖο κατεῖχε ὁ κληρικὸς ἀνάλογα μὲ τὸ ἀξίωμά του καὶ συμπληρωνόταν ἀπὸ τὸ κράτος, ἐὰν δὲν ἦταν ἀρκετό, μὲ τὸ συμπλήρωμα ἐπάρεχαιας «*supplemento di congrua*». Ἡ μισθοδοσία τῶν κληρικῶν προέρχεται πλέον, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ παρελθόν, ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ ἐπισκοπικὰ ἰδρύματα. Ἐνα κεντρικὸ ἐκκλησιαστικὸ ἴδρυμα εἶναι ὑπεύθυνο ὥστε ὁ κληρὸς νὰ εἶναι μισθοδοτούμενος, μὲ τὴ συνδρομὴ ὅμως τοῦ κράτους εἴτε μὲ τὴ μορφή φόρων εἴτε μὲ τὴ μορφή ἀπαλλαγῆς φόρων γιὰ ὅσους κάνουν δωρεὰς ὑπὲρ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἢ κάποιου ἄλλου θρησκευάματος⁴⁰.

36. Modifications to the Lateran Concordat (1984). Article 1.

37. Ὅπως τὸ ὁμολογιακὸ μάθημα θρησκευτικῶν στὰ δημόσια σχολεῖα, θέματα σχετικὰ μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ περιουσία, τὴν ἀπόδοση νομικῆς ἰκανότητας δημοσίου δικαίου στὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, τὴν ἀπόδοση ἰδιαιτέρως θέσης τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἀνάμεσα στὰ ἄλλα θρησκευάματα κ.ἄ.

38. Modification to the Lateran Concordat, Article 10 [*Clerical/theological education*].

39. FERRARI, S., “State and Church in Italy”, *ibid.*, p. 218.

40. FERRARI, S., “State and Church in the European Union”, *ibid.*, p. 222-224.

Στὸ ἰταλικὸ κράτος θέματα ποὺ ἀφοροῦν τὰ ἄλλα θρησκευόμενα ρυθμίζονται ἀπὸ τὸν ν. 1159 τῆς 24ης Ἰουνίου τοῦ 1929, τὰ ὁποῖα μποροῦν νὰ συσταθοῦν ὡς μὴ ἀστική ἐταιρεία (associazione non riconosciuta) βάσει τῶν ἄρθρων 36-38 τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικα⁴¹. Ἀπὸ τὸ 1984 ἕως καὶ τὸ 1993 ὑπογράφηκαν ἕξι συμφωνίες μὲ θρησκευτικὲς κοινότητες (ἀνάμεσά τους ἦταν καὶ ἡ Ἱερὰ Ὁρθόδοξη Ἀρχιεπισκοπὴ Ἰταλίας⁴²), ἐφαρμόζοντας τὸ ἄρθρο 8 (παρ. 3) τοῦ Συντάγματος, ποὺ μέχρι τότε ἦταν ἀνενεργό⁴³.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν τριτοβάθμια ἐκπαίδευση⁴⁴, στὴν Ἰταλία δὲν παρέχεται θεολογικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἐκπαίδευση στὰ κρατικὰ πανεπιστήμια. Στὰ ἰδιωτικὰ ἰδρύματα⁴⁵ καὶ σὲ ἐκεῖνα ποὺ παρέχουν ἐκκλησιαστικὴ ἐκπαίδευση

41. FERRARI, S., "State and Church in Italy", *ibid.*, p. 215.

42. Μὲ τὸν ὄρο «Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες» ἢ «Ἐκκλησίες τῆς Διασπορᾶς» ἀναφέρονται οὐσιαστικὰ οἱ Ὁρθόδοξοι τῆς Βόρειας καὶ Ν. Ἀμερικῆς, τῆς Αὐστραλίας, τῆς Δ. Εὐρώπης κ.ἄ., οἱ ὁποῖοι εἶχαν μεταναστεύσει σὲ αὐτὲς τὶς χώρες τὸν 19^ο καὶ 20^ο αἰῶνα. Ἡ Ὁρθόδοξη Μητρόπολις Ἰταλίας ἰδρύθηκε τὸ 1991 ἀφότου ἀποσπᾶσθηκε ἀπὸ τὴ Μητρόπολις τῆς Αὐστρίας καὶ ἔχει ἕδρα τὴ Βενετία. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὶς Ἐκκλησίες τῆς Διασπορᾶς στὴν ἐμπεριστατωμένη μελέτη: ΝΙΚΟΛΑΚΑΚΗΣ, Δ., «Ἡ Ὁρθόδοξη Ἑλληνικὴ Διασπορά», (ἐπιμ.) Χαρ. Παπαστάθης, Ἀρχιμ. Γ. Παπαθωμᾶ, *Πολιτεία, Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ Θρησκευόμενα στὴν Ἑλλάδα*, Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη 16, 2006, σσ. 64, 87.

43. Ἔχουν ἐγκριθεῖ διὰ νόμου οἱ Συμφωνίες μὲ τὶς Ἐκκλησίες ποὺ ἐκπροσωποῦν τὴν Ἰταλικὴ Ἐνωση τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν τῶν Ἀντιβενιτσιῶν τῆς ἑβδομῆς Ἡμέρας, τὶς «Συνάξεις τοῦ Θεοῦ» τῆς Ἰταλίας, τὴν Ἐνωση τῶν Ἑβραϊκῶν Κοινοτήτων τῆς Ἰταλίας, τὴ χριστιανικὴ Εὐαγγελικὴ Ἐνωση Βαπτιστῶν τῆς Ἰταλίας, τὴ Λουθηρανικὴ Εὐαγγελικὴ Ἐκκλησία τῆς Ἰταλίας, τὴν Ἱερὰ Ὁρθόδοξη Ἀρχιεπισκοπὴ Ἰταλίας καὶ Ἐξαρχία Νοτίου Εὐρώπης, τὴν Ἐκκλησία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τῶν Ἁγίων τῶν Τελευταίων Ἡμερῶν, τὴν Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία τῆς Ἰταλίας, τὴ Συνομοσπονδία τῶν Βαλδιστῶν (τρεῖς ἡμέρες μετὰ ἀπὸ τὴν ὑπογραφή τοῦ Κογκορδάτου τοῦ 1984). Ἔχουν ὑπογραφεῖ, ἀλλὰ ὄχι ἀκόμα ἐγκριθεῖ διὰ νόμου, οἱ Συμφωνίες μὲ τὴ χριστιανικὴ Σύναξη τῶν Μαρτύρων τοῦ Ἰεωβᾶ, τὴ Βουδιστικὴ Ἐνωση Ἰταλίας Sanatana Dharma Samgha. CHAMPION, FR., «L'Italie: le catholicisme, patrimoine national», σέ: J. BAUBEROT (dir.), *Religions et laïcité dans l'Europe des Douze*, Syros, Paris 1994, σσ. 87-93.

44. Οἱ γενικὲς ἀρχὲς ποὺ ρυθμίζουν τὴν ἀνώτατη ἐκπαίδευση στὴν Ἰταλία ἐγκαθιδρύθηκαν ἀπὸ τὸ Σύνταγμα τῆς Ἰταλικῆς Δημοκρατίας τῆς 22ης Δεκεμβρίου 1947 (ἄρθρο 33, τὸ ὁποῖο ρυθμίζει τὴν ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας τῶν Τεχνῶν, τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς διδασκαλίας).

45. Ὁ ν. No 243 τῆς 29ης Ἰουλίου τοῦ 1991 ἀναγνωρίζει τὸ γεγονός ὅτι τὰ ἰδιωτικὰ πανεπιστήμια, νομίμως ἀναγνωρισμένα, ἐγκαθιδρυμένα ἀπὸ ἰδιῶτες ποὺ τοὺς ἔχουν χορηγήσει τὰ ἀπαραίτητα οικονομικὰ μέσα γιὰ τὶς λειτουργίες τους καὶ ἀπὸ τοπικὰ σώματα, ἐνώσεις ἢ ἰδρύματα ποὺ παρέχουν σὲ αὐτὰ τὰ ἰδρύματα τοὺς ἀπαραίτητους πόρους καὶ ὑφίστανται πολὺ καιρὸ στὴν Ἰταλία. Αὐτὸς ὁ νόμος ὀρίζει ὅτι τὰ μὴ κρατικὰ πανεπιστήμια λει-

ση δὲν ὑπάρχει κρατική παρέμβαση, ἀλλὰ αὐτὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ἐκκλησία στὴν ὁποία ὑπάγονται⁴⁶. Ἐκκλησιαστικὲς σπουδὲς προσφέρουν καὶ πολλὲς Ἱερατικὲς σχολὲς καὶ Ἰνστιτοῦτα πὺν μεταξὺ ἄλλων διοργανῶνουν συνέδρια, σεμινάρια καὶ ἐργαστήρια γιὰ κληρικούς καὶ σπουδαστές. Οἱ Ἱερατικὲς σχολὲς λειτουργοῦν μὲ σκοπὸ τὴ θεολογικὴ καὶ πρακτικὴ κατάρτιση τῶν νέων ὑποψηφίων γιὰ τὴν ἱερωσύνη. Κάποια ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἱδρύματα δίνουν τὴ δυνατότητα ἀπόκτησης πτυχίου Θεολογίας μετὰ ἀπὸ πολυετῆ κύκλο σπουδῶν ἢ μετὰ ἀπὸ διετῆ κύκλο σπουδῶν εἰδίκευσης, συνήθως στὴν Κατηχητική⁴⁷.

Λειτουργοῦν ἐπίσης ἐκκλησιαστικὰ κολλέγια, τὰ ὁποῖα εἶναι Ρωμαιοκαθολικὰ ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα πὺν προετοιμάζουν ἐπίσης ὑποψήφιους γιὰ τὴ χειροτονία.

Καταληκτικὲς ἐπισημάνσεις

Ὅλες οἱ κατηγοριοποιήσεις πὺν ἀφοροῦν τὸ εἶδος τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας-Κράτους εἶναι σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἀντιλήψεων τῶν τελευταίων χρόνων, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες ἡ θρησκεία πρέπει νὰ παραμένει στὴν ἰδιωτικὴ σφαῖρα. Ἡ σταδιακὴ πορεία τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν ἐκκοσμίκευση ξεκίνησε τὸν 18^ο αἰῶνα καὶ ὀριοθέτησε οὐσιαστικὰ τὴν ἐπιρροή τῆς Ἐκκλησίας ἐκτὸς τῆς δημόσιας σφαῖρας, ἐνῶ παράλληλα αὐξήσε τὴν ἰσχυροποίηση τῆς Ἱεραρχίας στὴ δική της σφαῖρα⁴⁸. Τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν σημαίνει βέβαια τὴν ἀπόρριψη τοῦ θρησκευτικοῦ στοιχείου ἀπὸ τὸν

τουροῦν σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρο 33 τοῦ Ἱταλικοῦ Συντάγματος, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴ σχετικὴ νομοθεσία γιὰ τὰ πανεπιστήμια. Τὸ Διάταγμα τέλος Νο 509 τῆς 3ης Νοεμβρίου τοῦ 1999 ρυθμίζει τὴν πανεπιστημιακὴ μεταρρύθμιση γιὰ νὰ ἐφαρμόσει τὴ Διαδικασία τῆς Μπολόνια καὶ ἐπιτρέπει τὴν αὐτονομία τοῦ πανεπιστημίου στὴ δομὴ τῆς διδακτέας ὕλης.

46. FERRARI, S., “State and Church in Italy”, *ibid.*, p. 220.

47. Ὑπάρχει ἐπίσης ἡ δυνατότητα μετὰ ἀπὸ ἐτήσιο κύκλο σπουδῶν ἀπόκτησης μεταπτυχιακοῦ μὲ πρακτικὴ ἄσκηση καὶ μετὰ ἀπὸ ἐτήσιο πρόγραμμα ἀπόκτησης διπλώματος στὴ Θεολογικὴ-Ποιμαντική. Τὸ Θεολογικὸ Ἰνστιτοῦτο «L’Istituto Teologico» (“S. Tommaso d’Aquino”) (ITST), στὴ Μεσσήνη παρέχει τὴ δυνατότητα καὶ ἀπόκτησης πτυχίου Θεολογίας μετὰ ἀπὸ πενταετῆ κύκλο σπουδῶν.

48. ΠΕΤΡΟΥ, Ι., *Ἐκκλησία καὶ Πολιτική*, Ἐκκλησία-Κοινωνία-Οἰκουμένη, ἐκδ. Κυριακίδου, Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 39-40.

λαό, αλλά μία ἐκ νέου ἀναδιάρθρωση τῶν ἀρμοδιοτήτων τῆς Ἐκκλησίας σέ σχέση με αὐτὲς τοῦ Κράτους⁴⁹.

Στὸ παράδειγμα τοῦ κράτους τῆς Ἰταλίας, ἡ θρησκευτικὴ κοινότητα ἀποφασίζει γιὰ τὸ περιεχόμενο καὶ τὴ διάρκεια τῶν σπουδῶν, τὴν ἐπιλογὴ τοῦ κατάλληλου ἐκπαιδευτικοῦ προσωπικοῦ καὶ τὴ διασφάλιση τῆς ἐγκυρότητας τῶν σπουδῶν. Τέλος, δὲν παρέχεται Ἐκκλησιαστικὴ Ἐκπαίδευση σὲ Θεολογικὲς Σχολὲς σὲ κρατικὰ πανεπιστήμια, ἀλλὰ μόνον ἀκαδημαϊκὴ-θεολογικὴ ἐκπαίδευση. Ὡστόσο ὀρισμένα ἀπὸ τὰ Καθολικὰ πανεπιστήμια παρέχουν ἐξειδικευμένα προγράμματα γιὰ τοὺς κληρικούς. Σὲ χώρες ὅπως ἡ Ἰταλία ὑφίσταται παράλληλα καὶ ὁ θεσμὸς τῶν Ποντιφικῶν Πανεπιστημίων, τὰ ὁποῖα διέπει ἓνα ἰδιαιτέρο καθεστῶς ἴδρυσης ἀπευθείας ἀπὸ τὴν Ἁγία Ἐδρα μὲ εἰδικὲς συμφωνίες. Λόγω τοῦ μεγάλου κύρους τῶν Ποντιφικῶν Πανεπιστημίων, οἱ μελλοντικοὶ ἐπίσκοποι τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπιλέγονται ἀπὸ τοὺς κληρικούς πὺρ φοίτησαν σὲ αὐτὰ τὰ ἰδρύματα, ἐνῶ καὶ ὅσοι προσορίζονται γιὰ θέσεις ἐκκλησιαστικῶν δικαστῶν ἢ νομικῶν προέρχονται καὶ πάλι ἀπὸ τὰ Ποντιφικὰ Πανεπιστήμια⁵⁰.

Κλείνοντας, πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι ἡ δυνατότητα συντήρησης τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαίδευσης ἀπὸ τὶς ἴδιες τὶς Ἐκκλησίες δὲν ἀποτελεῖ ἀπειλὴ γιὰ τὶς θρησκευτικὲς κοινότητες, ἀπὸ τὴ στιγμή πὺρ διασφαλίζεται ἓνα ὑψηλὸ περιεχόμενο σπουδῶν καὶ ἡ ἐγκυρότητα τῶν πτυχίων. Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἐκπαίδευση εἶναι καὶ ἐπιβάλλεται νὰ εἶναι στὶς προτεραιότητες τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων, ἀφοῦ μέσα ἀπὸ τὴν ἀδιάλειπτη συνέχισή της ἐξασφαλιζεται καὶ ἡ ἴδια ἡ συνέχεια τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητας.

49. ΠΕΤΡΟΥ, Ι., *Ἐκκλησία καὶ Πολιτική*, ὅ.π., σ. 142.

50. Πρέπει νὰ εἶναι ἐπίσης κάτοχοι πτυχίου τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου πὺρ μποροῦν νὰ τὰ ἀποκτήσουν ἀπὸ τὴ φοίτησή τους σὲ κάποιο Ποντιφικὸ Πανεπιστήμιο. In: APOSTOLIC CONSTITUTION SAPIENTIA CHRISTIANA. Section II Faculty of Canon Law Article 75.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ, Ν., «Θρησκευτική Ἐλευθερία καὶ Εὐρωπαϊκὴ Σύμβαση Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου», (πρόλογος), στό: Γ. ΚΤΙΣΤΑΚΙΣ, *Θρησκευτικὴ Ἐλευθερία καὶ Εὐρωπαϊκὴ Σύμβαση Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου*, Ἰδρυμα Μαραγκοπούλου γιὰ τὰ Δικαιώματα τοῦ Ἀνθρώπου, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 2004.
- ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, Ν., *Ἱστορία τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας-Πολιτείας στὴν Ἑλλάδα*, τ. Α', Πανεπιστημιακὲς παραδόσεις, ἔκδ. Πουρναράς, Ἀθήνα 1995.
- ΜΑΓΓΙΩΡΟΣ, Ν., «Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, Πολιτεία, Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ Θρησκεύματα στὴν Ἑλλάδα», (ἐπιμ.) Χαρ. Παπαστάθης, Ἀρχιμ. Γ. Παπαθωμᾶ, *Πολιτεία, Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ Θρησκεύματα στὴν Ἑλλάδα*, Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη 16, 2006, σσ. 149-151.
- ΜΑΓΓΙΩΡΟΣ, Ν., «Ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία καὶ τὸ Κράτος στὴν Ἑλλάδα. Μία νομοκανονικὴ προσέγγιση», *Πολιτεία, Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ Θρησκεύματα στὴν Ἑλλάδα*, Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη 16, 2006, σσ. 149-155.
- ΜΑΥΡΙΑΣ, Κ. - ΠΑΝΤΕΛΗΣ, ΑΝ., *Συνταγματικὰ Κείμενα, ἑλληνικὰ καὶ ξένα*, ἔκδ. 3^η, ἔκδ. Σάκκουλας, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 1996.
- ΝΙΚΟΛΑΚΑΚΗΣ, Δ., «Ἡ Ὁρθόδοξη Ἑλληνικὴ Διασπορά», (ἐπιμ.) Χαρ. Παπαστάθης, Ἀρχιμ. Γ. Παπαθωμᾶ, *Πολιτεία, Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ Θρησκεύματα στὴν Ἑλλάδα*, Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη 16, 2006.
- ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, Κ., *Τὸ φορολογικὸ καθεστῶς τῶν Θρησκευμάτων*, ἔκδ. Σάκκουλας, Ἀθήνα-Θεσσαλονικὴ 2005.
- ΠΑΠΑΣΤΑΘΗΣ, Χ., *Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο*, τεῦχ. Α', ἔκδ. β', ἔκδ. Σάκκουλας, Ἀθήνα-Θεσσαλονικὴ 2007.
- ΠΕΤΡΟΥ, Ι., *Ἐκκλησία καὶ Πολιτικὴ, Ἐκκλησία-Κοινωνία-Οἰκουμένη*, ἔκδ. Κυριακίδης, Θεσσαλονικὴ 1992.
- ΣΓΟΥΡΙΤΣΑΣ, Χ., *Συνταγματικὸν Δίκαιον*, τ. Β', τεῦχ. Α', Ἀθήνα 1964.
- ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ, Μ., *Σχέσεις Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας*, ἔκδ. Σάκκουλας, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 1993.
- ΣΩΤΗΡΕΛΗΣ, Γ., *Θρησκεία καὶ ἐκπαίδευση κατὰ τὸ Σύνταγμα καὶ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Σύμβαση*, ἔκδ. Σάκκουλας, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 1993.
- ΦΟΥΝΤΕΔΑΚΗ, Π. «Σχέσεις Κράτους καὶ Ἐκκλησίας στὸν εὐρωπαϊκὸ κῶρο», *Τὸ Σύνταγμα*, τεῦχ. Ἀπριλίου-Μαΐου 2000, σ. 652.
- ΧΛΕΠΑΣ, Ν-Κ., ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Π., *Ζητήματα θρησκευτικῆς ἐλευθερίας στὸ κῶρο τῆς ἐκπαίδευσης*, ἔκδ. Σάκκουλας, Ἀθήνα-Θεσσαλονικὴ 1993.
- ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, Κ., *Θρησκευτικὴ ἐκπαίδευση καὶ ἐπικρατοῦσα θρησκεία*, ΕΝΟΒΕ, (ἐπιμ.), Χ. Παπαστάθης, Ἀθήνα-Θεσσαλονικὴ 2000.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- ADRYSEK, O., *The position of non-believers in national and international law with special reference to the European Convention on Human Rights*, Rijswijk 1989.
- BRUGGER, W., “On the Relationship between Structural Norms and Constitutional Rights in Church-State-Relations”, in: *Religion in the Public Sphere: A Comparative Analysis of German, Israeli, American and International Law*, W. Brugger/M. Karayanni (ἐπιμ.), Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht 190.
- CHAMPION, FR., «L’Italie: le catholicisme, patrimoine national», in: J. BAUBEROT (dir.), *Religions et laïcité dans l’Europe des Douze*, Syros, Paris 1994.
- DE SALAZAR ABRISQUIETA, J., “El Concilio Vaticano II y los Concordatos”, *La institución concordataria en la actualidad*, Salamanca 1971, σ. 101-102.
- DOE, N., “Protestantism in Europe: juridical perspectives”, *Derecho y Religión* 3 2008 pp. 91-107.
- FERRARI S., “State and Church in Italy”, *State and Church in the European Union*, in Gerhard Robbers, (ed.), (2nd edition), Nomos, Trier 2005, pp. 209-230.
- JULG, J., *L’Église et les États, Histoire des concordats*, Préface de Jean Chélini, Nouvelle Cité, Paris, 1990.
- TUZA R.- DOE N., (ed.), “Religion and law in dialogue: covenantal and non covenantal cooperation between state and religion in Europe - Religion et droit en dialogue: collaboration conventionnelle entre l’État et religion en Europe”, *European Consortium for Church and State Research, Proceedings of the Conference*, Tübingen (18-21 November 2004)-Actes du colloque, Tübingen (18-21 novembre 2004), Peeters, Leuven-Paris-Dudley, MA 2006.
- ROBBERS, G., (ed.), *State and Church in the European Union* (2nd edition), Nomos, 2005. “State and Church in the European Union”, in Gerhard Robbers, (ed.), (2nd edition), Nomos, Trier 2005.
- TERRY, L., “Bologna Process and Its Impact in Europe: It’s so Much More than Degree Changes”, 41 *Vand. J. Transnat’l L.* 107 (2008), p. 155-172.
- TERRY, L., “International Initiatives that Facilitate Global Mobility in Higher Education”, *Mich. St. L. Rev.* 305 (2011), 318-329.
- TORFS, P., “State and Church in Belgium”, in Gerhard Robbers, (ed.), (2nd edition), *State and Church in the European Union*, Nomos, Trier 2005.

ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- APOSTOLIC CONSTITUTION, *SAPIENTIA CHRISTIANA*, Of the Supreme Pontiff Pope John Paul II On Ecclesiastical Universities and faculties, John Paul, Bishop, Servant of the Servants of God for Perpetual Remembrance.

CIC, CAN. 815-821, Codice Di Diritto Canonico, LIBRO III, La Funzione D' Insegnare della chiesa, Titolo III, L'Educazione Cattolica, (Cann. 793 – 821). EX CORDE ECCLESIAE, (15 Αὐγούστου 1990), Giovanni Paolo Vescovo Servo Dei Servi Di Dio A Perpetua Memoria Costituzione Apostolica Sulle Università Cattoliche.

ΚΩΔΙΚΑΣ ΚΑΝΟΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ (Codex Iuris Canonici=CIC), Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 1983.

LATERAN CONCORDAT (1929). Concordat between The Holy See and The Kingdom of Italy [signed 11 February 1929, ratified 7 June].

LATERAN CONCORDAT (1984), Modifications to the Lateran Concordat (1984). Agreement between the Holy See and the Italian Republic Modifications to the Lateran Concordat. Signed by the Italian Republic and the Holy See on 18 February 1984. Ratified by the Italian Parliament on 25 March 1985.

SUMMARY

Ecclesiastical education in countries of the European union in the light of the Church-State relations with a model of partial (mild) separation: The example of Italy

By Xanthi Almbanaki,
Phd of Theology, M.Sc. of Law

This paper studies the institutional organizational frame of ecclesiastical education in European countries and especially in Italy. The status of State and Church relations significantly affects the organization of Ecclesiastical Education. The institutional organizational frame shaped according to the cultural, historical and individual topography of each country. Various models of ecclesiastical education are identified.

This study is based largely on the identification and introduction of all those elements that defined the institutional organizational frame of ecclesiastical Education. There are references to various types of institutions (Catholic universities, pontifical universities, ecclesiastical schools, seminar for priest, colleges) in European Union countries according to the current relation status between church and state. Policies of European countries, supervision of schools by the Catholic Church and other religious communi-

ties, existence of infrastructure for clergy education are recorded, while the extent of jurisdiction of the religious community.

The European Union seems to redefine the position of religions in society. In combination, with the introduction of the Bologna process in European countries, are being considered issues of the duration and quality of Ecclesiastical Education. In the longer term, and in keeping with the overall thrust of Bologna, goal will be to facilitate the ecclesiastical institutions in developing a culture of quality in all their activities, including teaching, research and services.